

Prof. Matti Kuusi:

Oksenja Mäkiselän suku

Klaidia Vonkkanen esittää Lemminkäisen virttä 12.3.88 Ostrobotnian salissa Helsingin Kalevalaisten Naisten 50-vuotisjuhlassa (kuva: Sakari Hopiavaara).

Suistamolainen Oksenja Mäkiselkä tunnetaan parhaiten Martti Haavion viimeisten runonlaulajien luvusta "Jumalan virsi". A.O. Väisänen on tutkistellut hänen itkuvirsiään mm. Kalevalaseuran vuosikirjassa 1941.

Oksenjan tytär Klaidia Vonkkanen esitti Helsingin Kalevalaisten Naisten 50-vuotistilaisuuksissa 12.3.1988 ensin äidiltä oppimansa Luojan virren Töölön kirkossa, sitten "Lemminkäisen kosintalaulun" ynnä kehruu- ja kaskenpolttolaulun Ostrobotnian salissa. Kävi selville, että Klaidia on kiistatta etevin nykyisessä Suomessa elävistä aidon kalevalaisen runon muistajista.

Klaidian vanhemmat Oksenja Mäkiselkä (21.1.1878—16.5.1946) ja hänen miehensä Stjopin Miitrei (1871—1938) asuivat lapsineen yli neljä vuosikymmentä Suistamon Äimäjärven kylässä Buljuginin talossa. He olivat tavanneet toisensa Iivo Härkösen syntymäkodissa Äimäjärven itärannalla, missä Oksenja oli 1890-luvulla palveluksessa. Osan 156:sta runostaan ja loitsustaan hän oli oppinut Iivon isovanhemmilta, laajalti tunnetulta laulajalta Iivana Härkönen-Heroilalta ja Palaga Sotikaiselta. Mutta pisin ja kuuluisin Oksenjan ja hänen tyttärensä Klaidian runoista on "Jumalan virsi", ja Klaidia muistaa äitinsä kertoneen, että sen hän oli oppinut omalta äidiltään Jelenalta, joka kuoli tytön

ollessa 12-vuotias. Ensimmäisen itkuvirtensä "Ei annella syyväkseni" Oksenja improvisoi pian tämän jälkeen, kun iso sisko äidin kuoltua ei antanut hänelle välipalaa.

Klaidia on kuullut sanottavan, että Suistamon Sarankylässä 1837 syntynyt Jelena ei puhunut paikkakunnan omaa murretta. Varkautelainen kalliopiirrosten tutkija Eero Autio, syntyyän Suistamon Antonoffeja, on selvittänyt, että hänen ukkinsa isä Dimitri Antonoff (s. 1852) ja Oksenjan äiti Jelena (eli Olenja) ovat olleet sisaruksia ja että Jelenan ja Dimitrin (ja kuuden muun lapsen) äiti oli kotoisin Impilahden Syskyjärveltä, Jänisjärven rannalta; hän oli Ulmalahden Oravaniemen talon Titoffeja. Ehkäpä siis Jelenan outo murre oli impilahtelaista perua. Jelenan mies oli nimeltään Grigori Vojakkainen, toisen tiedon mukaan Valokainen. Heillä oli kolme lasta: Feodor Valokainen oli 10 ja Oku 8 vuotta vanhempi kuin Oksenja. Klaidian lämpimästi muisteleva Feodor-eno, hänen risti-isänsä, viljeli pientä perintötilaansa Borissalan naapurikylässä Sarankylässä. Oku-täti taas avioitui 40-vuotiaana Jermeijeff-nimisen lesken kanssa ja jäi pian itse leskeksi neljän pienen pojan kanssa. Pekka ja Ontoi olivat hänen poikapuoliaan, Santtu ja Mikko Okun omia. Oku asui pikku mökissä ja elätti perhettään kehräämällä ja kerjäämällä. Vanhin pojista, Pekka, oli nuorena rajaluontoi-

nen ja lähetettiin kasvatustalokseen, mutta hänestä tuli menestyvä rakennusmestari Sortavalaan; hänen vaimonsa oli opettajatar. Oksenja vieraili usein laulumatkoillaan heidän kotonaan. Santtu-serkku kaatui sodassa; häneltä jäi viisi lasta.

Oksenjan mies Stjopin Miitrei ja tämän nuorempi veli Pekka olivat Äimjärven kaakkoiskolkan mahtisukua: Buljugineja. Puolet alkuperäisestä noin 400 hehtaarin suurtalosta kuului Kauravaaran taloon, johon Oksenjan tytär Veera meni miniäksi, pikkuserkkunsa Santeri Buljuginin emännäksi. Kauravaaran maat ulottuivat Äimjärven Haukilahteen. Stjopin pojat Miitrei ja Pekka jakoivat keskenään loput 200 hehtaaria. Nuorempi veljes Pekka sai Stjopin talon, johon kuului kolme neljä hehtaaria raivattua peltoa. Miitrei ja Oksenja ryhtyivät uudistilallisiksi, ja Miitrei rakensi noin kilometrin päähän isänsä ja veljensä talosta hirsirakennuksen, jossa oli aluksi vain siintsoi ja iso pirtti. Jos käveli kilometrin verran pohjoiseen, tuli vastaan Tsannikanlahden eteläranta, ja lahden takana, vastarannalla, idästä Äimjärveen työntyvällä hevosenkengän muotoisella niemellä näkyi pääosa Äimjärven kylää, keskellä livo Härkösen syntymäkoti.

Miitrei vahvoine poikineen kulki uittotöissä, joten rahaakin karttui. talossa oli kaksi hevosta, kuusi tai seitsemän lehmää ja saman verran emälampaita. Karja ajettiin kesäisin "väljälle maalle": aitaamattomalle metsälaitumelle, jonka maanmittarit olivat jakaneet talojen kesken, mutta jota silti käytettiin monen talon yhteislaitumena.

Oksenja synnytti kaikkiaan yhdeksän poikaa ja neljä tyttärtä. Vanhimasta alkaen he olivat: Juho (eli Iivana, s. 1898), Mikko (s. 1900), Kalle (eli Kirilä, s. 1902), Yrjö (eli Jegori, s. 1904), Pekka (s. 1905), Sanni (s. 1908), Vilho (s. 1912), Veera (s. 1913), Viktor (s. 1914), kaksoiset Klaudia ja Nasti (s. 20.3.1916), kaksoiset Heikki (eli Feodor) ja Santtu (s. 8.7.1920). Viktor ja Nasti kuolivat 2½ vuoden ikäisinä, muut varttuivat aikuisiksi.

Vanhimmat pojat Juho ja Mikko nukkuivat päästä vedettävässä sängyssä, muut kaikki lattialla olkipatjoilla, jotka päivällä nostettiin siintsoin kravattiin, puulavalle. Myös "pätsin selällä" nukuttiin talvisin. Isoa leivinuunia lämmitettiin päivittäin omasta metsästä tuoduilla metrisillä haloilla. Pätsin edessä oli lokero, jossa pieni lapsi mahtui lämmittelemään. Kun perhe oli kasvanut 9-henkiseksi, rakennusta jatkettiin kahdella lisähuoneella.

Pitkän pöydän takaiseen suureen tsuppuun oli isän tai äidin perintönä tuotu puinen obrasa. Siihen oli liimattu Neitsyt Maarian ja Jeesus-lapsen kuva. Joka aamu Oksenja, Klaudian Mamma, sytytti aamurukouksen ajaksi tulen tuohukseen ja viiپی kumarruksisa ja ristinmerkkejä tehden pyhäinkuvan edessä.

Talon ja suvun nimi Buljugin suomennettiin 1920-luvun alussa Mäkiseläksi, mutta ainakin Juho ja Yrjö pitivät vanhan nimen. Vasta Kuopioon asetuttuaan Juho muutti nimensä Aavelaksi.

Noin vuonna 1925 sattui Mäkiselän oloissa käänne, joka syvästi järkytti 9-vuotiaista Klaudiaa ja hänen sisariaan. Viisi vanhinta poikaa: Juho, Mikko, Kalle, Yrjö sekä Pekka palasivat suopellon raivauksesta ilmoittivat lähtevänsä kaikki tiehensä, elleivät vanhemmat luovuttaneet testamentilla heille koko taloa; he puolestaan sitoutuivat vastaamaan vanhempien elatuksesta näiden elinajan sekä nuoremmista sisaruksista 16 vuoden ikään saakka. Vaikka isä ja äiti olivat vielä työkykyisiä, he myöntyivät sopimukseen, joka teki nuorimmat lapset perinnöttömiksi. Vain kuudes veli Vilho päätettiin lisätä perillisten joukkoon. Pian tämän jälkeen Juhon

Äimjärven kylämaisemaa kuhilaineen.

vaimon Anna Ryyminan ja Kallen vaimon Sanni Pieviläisen välit kehittyivät sellaisiksi, että Juho ja Anna irrottautuivat 16-henkisestä suurperheestä saatuaan perintöosuutenaan kaksi sakkia ruisjauhoja, säkin vehnäjauhoja ja 15 kiloa riisiä. Sittemmin myös Yrjö ja Pekka sanoutuivat irti sopimuksesta; he kävivät metsätöissä ja maksoivat, kun kävivät talossa ruualla.

Mäkiselkä jäi siis Mikon, Kallen ja Vilhon omistukseen. Kalle kuoli talvisodan evakkona Laihialla. Kallen Sannileski ja hänen uusi miehensä kohtelivat huonosti Erkkiä ja Marttia, Kallen poikia, jolloin nämä koulupoikina siirtyivät lapsettoman Mikko-sedän leipiin ja myöhemmin töihin Valkkoskelle. Mikko eli 60-vuotiaaksi ja kuoli Kiuruvedellä talossaan, jonka hänen leskensä myi vieraille.

Pekka taas kuoli jo 25-vuotiaana lentävään keuhkotautiin, ja Yrjö katosi jäätyään talvisodassa haavoittuneena vihollisen puolelle. Hänen leskensä Anni Agapov odottaa yhä miestään palaavaksi. Talvisota vei myös Klaudian rakkaimman velipojan, aina hymyilevän Vilhon (s. 1912); hän kaatui Kollaan taistelussa. Vilhon ja Agnes Toivosen tytär Aira Risanan, jota Vilho ei ehtinyt nähdä, on nyt Vaasassa kyyrykkökoulun opettajana.

Mäkiselän suurperheen nuorimmat, kaksoispojat Heikki (eli Feodor) ja Santtu (s. 8.7.1920) olivat mukana jo talvisodassa. Edellinen kävi Sortavalan kauppakoulun, jälkimmäinen Leppäsyvän pienviljelijäkoulun ja Otavan puutarhapiston. Molemmat ovat pärjänneet hyvin, edellinen haminalaisena liikemiehenä, jälkimmäinen kerhoneyojojana ja kihniöläisenä maanviljelijänä. Santun poika Seppo Mäkiselkä on pankinjohtajana, tytär Anneli on avioitunut taiteilijan kanssa. Heikin lapsista neljä on Ruotsissa ja kolme Suomessa; Heikki on keskeinen mies ortodoksisen seurakuntansa toiminnassa, hän on tutkinut sukuaan, kirjoitellut lehtiin ja esiintynyt radiossa äitinsä 100-vuotispäivänä 21.1.1978.

Tyttäristä vanhin oli Sanni, joka lähdettyään kotiapulaiseksi meni naimisiin Kollaan rajavartijan Tauno Immosen kanssa. Hän sai myötäjäisiksi valita Mäkiselän parhaan lehmän ja lisäksi piirongin ja makuuvaatteet. Sannin lapset Tauno Immonen ja Impi Jussila elävät Varkaudessa; Sanni itse kuoli siellä vuonna 1986.

Veera oli äidin lemmikki. Hän ja Kalle olivat eniten äidin näköisiä, kun taas Sanni, Vilho, Klaudia ja Heikki muistuttivat isäänsä. Veera siis nautti rikkaaseen Kauravaaran taloon, noin kilometrin päähän lapsuudenkodistaan. Hänen miehensä Santerin nuorin veli Vilho Buljugin kaatui. Veera kuoli vuonna 1987; hänen miehensä elää vielä Kiuruvedellä. Heidän viidestä lapsestaan Raili ja Vilho Kauravaara asuvat

Vantaalla; edellinen on Kansallisteatterin puvustaja, jälkimäinen tekniikko. Matti ja Elli ovat päätyneet Keravalle putkimieheksi ja perhepäivähoitajaksi, ja Raakel hoitaa Siilinjärven peruskoulun keittiötä.

Klaudia aloitti työkokemusten hankinnan seitsenvuotiaana: silloin, vuonna 1923, Äimäjärven Yrjö Härkösen Annimäntä pyysi hänet kahden pienen lapsensa kaitisijaksi, kun aikuiset olivat kesällä töissä takamailla. Tytön työvelvollisuuksiin kuului myös karjan vieni metsään ja nouto metsästä, lattiain lakaisu, separaattorin ym. astiain pesu sekä perunain keittäminen ennen väen paluuta. Koko kesän työstä Klaudia sai palkaksi kretonkileningin, esiliinan, lettinauhat, isolierisen olkihatun pitkine silkkinauhoinen sekä kaupasta ostetut kengät. Niitä ihasteltiin kotona, ja Klaudia säteili onnesta.

Heti tämän jälkeen alkoi Koiton kylässä alakoulu. Vanhimmat veljet olivat vielä käyneet Leppäsyryssä venäjänkielistä koulua — Leppäsyryä sijaitsi Äimäjärveltä pohjoiseen, kun Koitto oli etelässä. Matkaa tuli kotoa kahdeksan kilometriä. Erään pikku väärinkäsityksen takia opettaja Taina Kuusimäki "vihasi" Klaudiaa ja antoi huonot numerot, mutta hänen jälkeensä Tsannikan Anni ja kansakoulun miesopettaja Sarala (entinen Soltshev) tajusivat ujon mutta hyvämuistisen Klaudian lahjat. Koiton koulussa melkein kaikki olivat ortodokseja; vain kaksi lapsista sekä opettaja Elvi Järvinen olivat luterilaisia. Klaudia ei muista olleensa päiväkkään poissa koulusta. Aamuseitsemältä oli lähdettävä koulutielle, kotona oltiin iltakolmelta. Talvella Klaudia hiihti isän tekemillä koivusuksilla, eväsreppu selässä, isossa lapsiparvessa. Hiihtokilpailuissa hän kerran voitti ja toi kotiin kahvipurkin, toisen kerran sai palkinnoksi kumipallon, josta tuli kova tappelu Veeran kanssa. Sen päätteeksi hän sai äidiltä viimeisen kerran vitsaa.

Kymmenvuotiaana Klaudia oli vähän aikaa piikana Haimakaisilla. Jompkan Matin talossa, minne oli kolme kilometriä kinttupolkua kulkien, mutta maanteitse pari peninkulmaa. Siellä häntä "vuarrettiin", annettiin huonompaa ruokaa kuin talon väelle ja kiellettiin panemasta voita leivälle. Äiti sen kuultuaan haki Klaudian pois, ja luvattu kretonkikangas jäi saamatta. Jompkan Matin vanhaemäntä oli maineikas parantaja, joka oli kerran aiemmin korteista katsoen saanut selville, mistä "vihahinen" oli puuttunut 8-vuotiaan Klaudian jalkaan. Oksenja-äidin kanssa eukko oli mennyt samaan jokirantaan, missä tyttö oli aiemmin säikähtänyt setänsä pojan leikillistä uhkausta. Sinne jäivät taikakaluiksi tarvitut Klaudian rätsinä ja lettinauha, mutta särky taukosi, suonet oikenisivat ja jalka parani, kun sitä vielä hierottiin Jompkan Matin eukon eri aineista sekoittamalla lääkkeellä.

Kun Sanni-sisar, joka piti Kollaana pysäkillä ruokapaikkaa, tarvitsi pienen lapsen hoitajaa, Klaudia meni sinne auttajaksi. Kolmiviikkoisen rippikoulun hän kävi 17-vuotiaana pastori Spiridonoffin (Sairilan) johdolla. Sitten oli vuorossa kansakoulunopettaja Aron koti: rouva opetti, Klaudia hoiti kaksi lehmää ja kaksi lasta. Kallen vaimoa Sanni Pieviläistä Klaudia palveli yli vuoden, mutta sai luvatun hyvän palkan sijasta vain yhden pumpulikankaan. Seuraava työpaikka oli Silvennoisten Helylä, iso maalaistalo Sortavalan lähellä.

Syksyllä 1935 elämä perusteellisesti muuttui, kun äiti Sortavalan laulujuhliilta tuli pyytämään Klaudian toverikseen laulumatkoille. Näistä Oksenja Mäkelän ja hänen Klaudia-tyttärensä kiertueista on kerrottu sanoin ja kuvin monissa 1930-luvun tiedonlähteissä, ja viimeksi Anneli Asplund on nauhoittanut Klaudian muistot tästä hänen elämänsä huip-

puvaiheesta. Joka päivä vierailtiin noin kolmessa eri koulussa tai juhlassa, ja kun äiti väsyi, tytär lauloi ja kehräsi värttinällä. Niinpä keskeinen osa Oksenjan lähes sadasta laulusta tarttui tyttären mieleen niin lujasti, että hän yli neljän vuosikymmenen pakollisen hiljaisuuden jälkeen on pystynyt kutsumaan ne esiin muistin komeroista.

Oksenja-äiti näyttää ylimääräisillä tuloillaan päättäväisesti ohjailleen nuorimpia lapsiaan ammattikoulutukseen. Hän sopi, Klaudialle ennalta puhumatta, Ilmajoen karjanhoitokoulun johtajan Vohlosen kanssa tyttärensä harjoittelupaikasta. Harjoittelu alkoi syksyllä 1936, ja palveltuaan valmiina karjakkona Kurikassa, Porvoon Monninkylässä ja Orimattilassa Klaudia kävi 1941 Ilmajoella vielä tarkastuskarjakkokoulun ja kierteli sitten 1941—1946 Laihialla tarkastuskarjakkona.

Isä Miitrei oli sokeutunut ja kuollut vuonna 1938. Äiti Oksenja oli talvisodan jälkeen tullut Klaudian luo Laihian Jokikylään ja teki vielä utterasti esiintymismatkoja. Jatkosodan vuosina hän palasi Suistamolalle, mutta 1944 oli Karjala lopullisesti jätettävä. Elokuussa 1945 Oksenja halvaantui ja kuoli keuhkolla 1946 Laihialla.

Kerran laihialaisen kansanedustajan Mikko Tarkkasen karjan katsastettuaan Klaudia sattui samaan kahvipöytään Suistamon Leppäsyrystä kotoisin olevan lomalaisen Mikko Vonkkasen (entisen Veletijöffin) kanssa. Tapaamisesta kehittyi kirjeenvaihto, ja yllättävästi Mikko heinäkuussa 1942 ilmaantui vihkilomalle, eikä Klaudia hennonut järjestää soturille sekä rukkasia että astitrangaistusta aiheuttoman loman takia. Niin alkoi 42-vuotinen avioliitto, jossa oli sekä onnellisia että hyvin raskaita vaiheita. Oksenja oli avoimesti paheksunut Klaudian menoja köyhän miehen vaimoksi, mutta Mikko huolehti esikuvallisesti anopistaan tämän viimeiset vaikeat kuukaudet.

Oksenjan kuoltua Vonkkaset muuttivat 31.12.1946 Laihialta Varkauteen, missä Klaudia työskenteli 21 vuotta maalarina Ahlströmin talotehtaalla ja konepajassa. Karjakon ja perheenäidin työt eivät ottaneet luontuakseen yhteen. Pojista Seppo on metallimiehenä Ruotsissa, kun taas Sakari isänsä ammattia jatkaen ajaa kuorma-autoa Varkaudessa. Siellä ovat myös tyttäret: Inkeri on töissä nimismiehen toimistossa, Anneli ompelimosassa ja lapsena vammautunut Pirkko äidin luona. 72-vuotiaan Klaudian toinen silmä on sokeutunut ja sydän reistailee, mutta hänen ilonaan on seitsemän pirteää lastenlasta ja jo kolme lastenlastenlastakin.

Tässä ovat pääpiirteet siitä pitkästä tarinasta, jonka Klaudia Vonkkanen kertoi minulle 11.3.1988 suistamolaisen suurperheen vaiheita muistellessaan. Hänen tietonsa ovat muistitietoa, joten yksityiskohdissa voi olla epätarkkuuksia. Mutta rohkaisevaa on havaita, että Oksenja Mäkelän, unohtumattoman lauluemon, elämänviisaus ei elä vain Kansanrunousarkiston käsikirjoituksissa ja nauhoitteissa. Klaudian kanssa laskimme, että 28 Oksenjan lastenlasta työskentelee tätä nykyä eri puolilla Suomea tai Ruotsia. Lastenlastenlasten lukumäärää emme edes yrittäneet arvioida.

Se miten tarkasti Klaudia on tallettanut muistiinsa läheisten ja kaukaisten sukulaisten elämänkohtalot, todistaa, ettei karjalainen sukuyhteyden tunne ole vielä 1980-luvulla sammumassa. "Vaikka kaikki Väinölän lapset jo eksi toisistaan, kuin tuulisäässä hapsen ne kaikk' ovat hajallaan", mutta väkevät buabot ja djedjoit köyttävät muistojen langoilla heidät yhteen, rakentavat siltoja Suistamolalta Varkauteen, Valkeakoskelle, Vantaalle...